

Wie
schrijft
die blijft!

Docentenhandleiding
bij de erfgoedlessen

'Wie schrijft, die blijft!'

Inleiding

Het educatieve programma 'Wie schrijft, die blijft!' is ontwikkeld in opdracht van de Stichting Brabantse Bronnen en is een onderdeel van het project Digitaal Oorkondenboek van Noord-Brabant (www.donb.nl). Dit project beoogt de ontsluiting van de vroegste oorkonden, zodat de teksten toegankelijk worden voor een brede kring van geïnteresseerden.

'Wie schrijft, die blijft!' is een educatief project over lezen en schrijven in de Middeleeuwen voor de bovenbouw van het primair onderwijs en de brugklassen van het voortgezet onderwijs. Het toont het belang van het op schrift stellen van afspraken en verhalen en laat leerlingen kennis maken met oorkonden en manuscripten als dragers van middeleeuwse teksten. Wie schrijft, die blijft. Dat gold in de Middeleeuwen net zo hard als tegenwoordig. Door afspraken op te schrijven en officieel te bezegelen, had men een keihard bewijsstuk in handen. Tegenwoordig is dat vanzelfsprekend, maar duizend jaar geleden nog niet.

De meeste afspraken werden mondeling gemaakt, omdat weinig mensen konden lezen en schrijven. Vanaf de 13e eeuw lieten steeds meer mensen hun overeenkomsten opschrijven, zodat wij nu veel meer weten over deze tijd en latere eeuwen dan over de tijd daarvoor.

'Wie schrijft, die blijft!' sluit aan bij de kerndoelen van het primair en voortgezet onderwijs en geeft invulling aan de tijdvakken Monniken en Ridders (500-1000) en Steden en Staten (1000-1500). Vanaf september 2010 is de canon van Nederland opgenomen in de kerndoelen van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Op alle Nederlandse scholen moet de canon aan de orde komen bij het behandelen van de tijdvakken. De vijftig canonvensters worden gebruikt om de tijdvakken uit te werken en te illustreren. 'Wie schrijft, die blijft!' sluit aan bij de vensters:

Hebban olla vogala: het Nederlands op schrift, ca. 1100

Floris V: een Hollandse graaf en ontevreden edelen, 1254-1296

Projectbeschrijving

Doelgroep: groep 6, 7 en 8 primair onderwijs en brugklassen voortgezet onderwijs.

Het educatieve programma 'Wie schrijft, die blijft!' bestaat uit drie delen:

Les 1: voorbereidende les op school:

'Op papier geschreven en toch niet waar'

Les 2: rondleiding en spel in het archief 'Het Geheimzinnige Handschrift'

Les 3: reflecterende les op school: 'Wie schrijft, die blijft!'

Voor de leerlingen zijn er twee werkbladen:

1. Werkblad voor les 1 ('Op papier geschreven en toch niet waar')
2. Werkblad voor les 2 ('Het Geheimzinnige Handschrift') en voor les 3 ('Wie schrijft, die blijft')

Leerdoelen

Het lespakket sluit nauw aan bij de kerndoelen van het primair onderwijs, de onderbouw van het voortgezet onderwijs en bij de vensters van de cultuurhistorische canon.

1. Leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten.
2. Leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.
3. Leerlingen leren gebruik te maken van historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
4. Leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak Monniken en Ridder (500-1000) en Steden en Staten (1000-1500).
5. Leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.
6. Leerlingen ervaren het belang van schriftelijk vastleggen van afspraken versus een mondelinge overlevering van afspraken.
7. Leerlingen maken kennis met leesboeken en informatieve boeken over de Middeleeuwen.
8. Leerlingen leren wat een archief is.
9. Leerlingen ontdekken de verschillen tussen schrijvers in de Middeleeuwen en schrijvers van nu.
10. Leerlingen leren hoe erfgoedbronnen worden bewaard en beheerd (behoudseducatie).
11. Leerlingen leren kijken naar oude geschreven bronnen.
12. Leerlingen leren oude, geschreven bronnen, die in het Middelnederlands zijn geschreven, te lezen.
13. Leerlingen leren oud schrift te schrijven.

Meedoen?

Informeer bij deelnemende archieven naar de inschrijvingsmogelijkheden en kosten. Op de educatiepagina van de website www.donb.nl staat een actuele lijst van deelnemende archieven. U maakt een afspraak voor een archiefbezoek en ontvangt voor iedere leerling het werkblad 'Op papier geschreven en toch niet waar' voor de voorbereidende les op school. Het werkblad voor les 2 ('Het Geheimzinnige Handschrift') en voor les 3 ('Wie schrijft, die blijft!') wordt tijdens het archiefbezoek uitgereikt door de archiefmedewerker.

Les 1. Voorbereidende les op school: 'Op papier geschreven en toch niet waar'

Inhoud les 1

- Introductie (ca. 15 min.)
- Voorlezen van het verhaal (ca. 10 min.)
- Nabespreken verhaal en toelichting op het werkblad en de opdrachten (ca. 15 min.)
- Leerlingen lezen het verhaal op het werkblad en maken de opdrachten (ca. 30 min.)
- Voorbereiding archiefbezoek (ca. 10 min.)

Benodigheden

- Werkblad 'Wie schrijft, die blijft!'
- Pen en papier
- Op digitaal schoolbord website www.donb.nl/database openen

Lesomschrijving

In de voorbereidende les in de klas krijgen de leerlingen inzicht in de wijze waarop de bovenlaag van de middeleeuwse samenleving steeds meer gebruik ging maken van het op schrift vastleggen van afspraken en culturele uitingen. Die ontwikkeling heeft de basis gelegd voor de huidige manier van communiceren.

In deze les wordt gebruik gemaakt van een spannend verhaal over een valse oorkonde dat speciaal voor dit project is geschreven door kinderboekenschrijver Gerard Sonnemans. De leerlingen krijgen een werkblad met dit verhaal, middeleeuwse afbeeldingen en korte informatieve teksten over schrijven in de Middeleeuwen. Door het maken van bijpassende opdrachten die ook op het werkblad staan, doen de leerlingen op aansprekende wijze meer kennis op. Het werkblad bevat daarnaast leestips voor leerlingen die meer willen lezen over de Middeleeuwen. De les wordt afgesloten met instructies voor het aanstaande archiefbezoek.

Introductie op het verhaal 'Op papier geschreven en toch niet waar'

De meeste afspraken en verhalen die gemaakt worden staan nu op schrift, maar vroeger werden ze mondeling gemaakt en doorverteld. Er veranderde dan nogal eens iets aan een afspraak of een verhaal, omdat er delen werden weggelaten of juist overdreven werden. Een doorvertelopdracht als start van de lessenreeks maakt aan leerlingen het belang van het schriftelijk vastleggen duidelijk.

Suggestie voor een doorvertelopdracht: Fluister in het oor van een leerling een korte afspraak. Bijvoorbeeld: Ik heb gisteren een spannend boek gekocht. Jij mag dit boek van mij lenen, maar ik wil het over drie weken weer terughebben. Je mag niet in het boek schrijven en je mag ook geen ezelsoren in de bladzijden maken. In het boek zit een boekenlegger en die moet je ook goed bewaren en later teruggeven. Zo fluistert iedereen de afspraak door, totdat de laatste leerling de afspraak hardop zegt. Is het veranderd? Hoe kun je voorkomen dat mondelinge afspraken veranderen?

Na de doorvertelopdracht kunt u de overgang maken naar het voorlezen van het verhaal waarin duidelijk wordt hoe belangrijk het was dat overeenkomsten werden vastgelegd. Een oorkonde is voor leerlingen een onbekend begrip. Om het verhaal goed te kunnen volgen kunt u via de website www.donb.nl/database op het digitale schoolbord een afbeelding van een oorkonde laten zien.

Voorlezen

Deel de werkbladen uit en lees het verhaal voor over een valse oorkonde dat kinderboekenschrijver Gerard Sonnemans speciaal voor dit project heeft geschreven. De leerlingen kunnen meelesen, om beurten een stukje lezen en later het verhaal zelf op eigen gelegenheid lezen. Via de educatiepagina van www.donb.nl is het mogelijk om het verhaal, voorgelezen door Gerard Sonnemans, met het digitale schoolbord te beluisteren.

Nabespreken van het verhaal

Geef de leerlingen de gelegenheid om na het (voor)lezen van het verhaal te vertellen wat ze ervan vinden. Was het verhaal duidelijk? Wat was er onduidelijk? Welk fragment vonden ze het meest spannend of bijzonder?

Lessuggesties bij het werkblad

Op het werkblad staan ook schitterende middeleeuwse afbeeldingen, korte informatieve teksten over schrijven in de Middeleeuwen en bijpassende opdrachten. Laat de leerlingen de teksten al dan niet klassikaal lezen en de opdrachten maken. U kunt de opdrachten met de leerlingen doorlopen en eventueel toelichten.

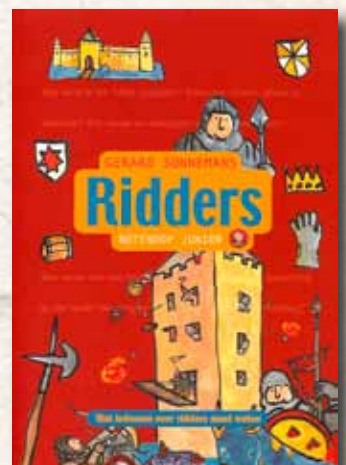
Opdrachten op het werkblad:

- Leerlingen ontwerpen bij het tekstblok 'Notarissen' zelf een signet, een soort handtekening in de vorm van een tekening. Wijs de leerlingen op graffiti waarmee op straat of op openbare plaatsen met verf of spuitbus afbeeldingen worden aangebracht. Graffiti kan ook gezien worden als een soort handtekening om op straat te laten zien: hier ben ik geweest.
- Laat leerlingen het verhaal afmaken. Wat gebeurt er met Govaert? Welke straf heeft hij verdiend?
- Laat de leerlingen moeilijke of onbekende woorden uit het verhaal opschrijven en laat ze opzoeken wat deze woorden betekenen. Het verhaal bevat verschillende voor leerlingen onbekende woorden. U kunt deze woorden uitleggen. Denk aan woorden zoals:
 - Dobbelen:** spelen met dobbelstenen.
 - Burggraaf:** vanaf de vroege Middeleeuwen vervulde de burggraaf een militaire bestuursfunctie voor een leenheer. Deze functie was vergelijkbaar met een hooggeplaatste bevelhebber van een garnizoen. De burggraaf woonde op een burcht of een ander soort vesting.
 - Penningen:** betaalmiddel in de vorm van munten.
 - Schout:** als bestuurder en rechter in dienst van de hertog.
 - Scriptorium:** de ruimte waar geschreven wordt.Een aantal woorden zoals oorkonden, notaris, zegel en perkament wordt toegelicht op het werkblad.
- Het verhaal 'Op papier geschreven en toch niet waar' is geschreven door Gerard Sonnemans. Wil je meer weten over deze schrijver en zijn boeken? Kijk dan op www.gerardsonnemans.nl. U kunt ook samen met de leerlingen de website op het digitale schoolbord bekijken.

Optionele opdrachten naar aanleiding van het verhaal en de informatieve teksten:

- Maar weinig mensen konden schrijven in de Middeleeuwen, maar degene die het schrijven beheerste, kon soms wel in tien verschillende handschriften schrijven. Opdrachtgevers konden dan kiezen in welk handschrift ze hun boek lieten schrijven. Laat leerlingen de zin 'Op papier geschreven en toch niet waar' op vijf verschillende manieren op een vel papier schrijven. Bijvoorbeeld met hoofdletters, schuine letters, sierlijke letters of schaduwletters.
- Het schrift waarin de teksten in oorkonden en manuscripten werden vastgelegd is steeds weer anders. Laat tien leerlingen (of meer/minder) eenzelfde zin op het bord schrijven en laat ze ontdekken dat ook vandaag de dag iedereen een ander handschrift heeft.
- Tekstblok 'Perkament'. Via de volgende website kunt u op het digitale schoolbord een filmpje laten zien over de wijze waarop manuscripten gemaakt werden: van perkament tot manuscript: http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/pharos/sections/making_art/index_manuscript.html. In een Duits handschrift, afkomstig van de abdij van Bamberg, wordt het hele proces van het prepareren van perkament tot en met het schrijven en gebruik van een boek in een soort stripverhaal verteld (zie het hiernaast afgebeelde plaatje).
Zie ook: http://evangelicaltextualcriticism.blogspot.com/2007_07_01_archive.html klik onder Blog Archive op 'Manuscript Book Production A Quiz'.
- Schrijver Gerard Sonnemans schreef het verhaal 'Op papier geschreven en toch niet waar' van het werkblad. Hij is lid van het schrijversgenootschap Schrijvers van de Ronde Tafel, waarin schrijvers van historische jeugdboeken verenigd zijn. Zie hiervoor ook www.schrijversvanderondetafel.nl. Hij schreef onder andere de volgende historische jeugdboeken:
 - Ridders (Notendop junior)
 - Mannen van staal: het leven van de ridders in de Middeleeuwen
 - Het grote geschiedenisboek (samen met andere auteurs).Op de educatiepagina van de website www.donb.nl vertelt Gerard over zijn schrijverschap en over het belang van lezen en schrijven. Deze tekst 'Wie schrijft, die blijft!' is achterin deze docentenhandleiding opgenomen, maar ook via de website te beluisteren. U kunt deze tekst gebruiken als inleiding op de lessenreeks. De tekst geeft een goed beeld van de verschillen tussen het schrijven in de Middeleeuwen en schrijven nu. U kunt Gerard Sonnemans ook uitnodigen om in de klas over zijn boeken en zijn middeleeuwse helden te vertellen. Via www.sss.nl kunt u dit schrijversbezoek regelen.
- Laat de leerlingen een ex-libris ontwerpen, een papieren eigendomsplaatje dat in een boek wordt geplakt ter preventie van diefstal. Ex-libris betekent 'uit de boeken', dat wil zeggen 'uit de boekencollectie van...'. Op het eigendomsplaatje staat de naam van de eigenaar van het boek en meestal een afbeelding. Dit kan een familiewapen zijn, een monogram (een symbool van twee of meer letters en grafische tekens om zodoende een (soort) logo of herkenbaar symbool te maken) of een zelfgekozen afbeelding. De afbeelding op een ex-libris heeft vaak een sterke relatie met de eigenaar van het boek. Soms wordt op het ex-libris een persoonlijke spreuk of motto vermeld.

Samenwerking met de bibliotheek

Op het werkblad voor de leerlingen staan bij 'Verder lezen' enkele jeugdboeken. Achterin deze handleiding is een uitgebreide boekenlijst opgenomen met leesboeken en informatieve boeken voor leerlingen die meer willen lezen over de Middeleeuwen. Vraag bij uw bibliotheek naar de mogelijkheden voor het lenen van een collectie voor in de klas of laat uw leerlingen de boeken bij de bibliotheek lenen en meebrengen naar school. Misschien bevat uw schoolbibliotheek ook boeken over de Middeleeuwen? Laat uw leerlingen ook deze boeken verzamelen. Leerlingen kunnen van alle boeken een tentoonstelling maken in de klas of ze kunnen in de klas iets over de boeken vertellen. Jeugdboeken kunnen een aanvulling zijn op geschiedenisonderwerpen die in het onderwijs worden behandeld. Kunst van Lezen, een landelijk leesbevorderingsprogramma (www.kunstvanlezen.nl) heeft de brochure 'Geschiedenis in een boekenkast' samengesteld. In deze brochure worden bij de vijftig canonvensters jeugdboeken onder de aandacht gebracht. Door het gebruik van leesboeken bij de canonlessen komen leesbevordering en zaakvakken handig samen. Daarbij gaat de geschiedenis meer leven voor de leerlingen, omdat ze zich door het (voor)lezen van verhalende boeken meer kunnen identificeren met de hoofdpersonen en de gebeurtenissen. Laat leerlingen over een gelezen boek vertellen in de klas. De boeken in de brochure zijn ook ontsloten via www.entoen.nu en op www.leesplein.nl.

Vorbereiding archiefbezoek

Binnenkort gaat u met uw klas naar een archief. Dat is een bijzondere gebeurtenis. De leerlingen krijgen een rondleiding in het archief, maken kennis met originele manuscripten en oorkonden en spelen het spannende spel 'Het Geheimzinnige Handschrift'. Leerlingen die op school al aandacht hebben besteed aan het komende archiefbezoek, voelen zich meer op hun gemak. Ze kunnen meer uit de erfgoedles halen en voor hen krijgt de bijzondere les meer diepgang. Enkele suggesties voor de voorbereiding op het archiefbezoek:

Wat is een archief eigenlijk?

Een archief is een soort schatkamer, vol met bijzondere verzamelingen. Je vindt er oude, beschreven papieren, zoals brieven en dagboeken. Maar je vindt er ook tekeningen, kaarten, foto's, Ansichtkaarten, films en boeken! Al deze dingen noemen we archiefstukken. Die verzamelingen kunnen om allerlei redenen bijzonder zijn. Toch komt niet alles in een archief terecht, omdat mensen ook veel weggooien. Waarom wordt de ene brief wel bewaard en de andere niet? Dat heeft te maken met hoe bijzonder mensen die brief vinden.

Wat doen mensen in een archief?

Archiefbezoekers komen onderzoek doen naar de geschiedenis van bijvoorbeeld hun familie of van de plaats waarin ze wonen. Dit is soms vanwege een hobby of vanwege werk of school. Maar ook kunnen mensen naar een archief komen voor een rondleiding of een lezing. Of mensen komen om iets te bekijken, zoals een tentoonstelling.

Waarom gaan wij naar het archief?

Het doel bespreken: in het archief kunnen we echte middeleeuwse oorkonden bekijken.

Hoe gedraag je je in een archief?

Zodat andere bezoekers niet worden gestoord, zodat iedereen van de klas de archiefstukken goed kan zien, zodat het duidelijk wordt waar het in dit bezoek om gaat en zodat archiefstukken niet kapot gaan.

Les 2. Rondleiding en spel in het archief: 'Het Geheimzinnige Handschrift'

Inhoud les 2 Rondleiding en spel in het archief

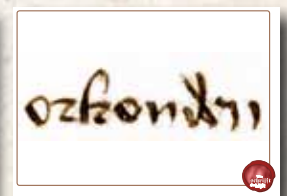
- Introductie (welkom/kringgesprek) (ca. 15 min.)
- Rondleiding depot (ca. 30 min.)
- Optioneel: pauze (ca. 10/15 min.)
- Spel 'Het Geheimzinnige Handschrift' (30 min.)

Lesomschrijving

Na de voorbereiding op school gaat u met de klas échte middeleeuwse oorkonden bekijken in het archief. U wordt ontvangen door een medewerker van het archief die de klas eerst een rondleiding geeft. Oude, originele oorkonden mag je niet zomaar met je handen aanraken en ze mogen al helemaal niet het archief verlaten! Dus op naar de schatkamers van het archief: de depots!

In de depots zien de leerlingen in het echt hoe mensen in de Middeleeuwen schreven. En dat dat heel anders was dan nu! Niet alleen het handschrift was anders, maar ook de taal en het materiaal waarop werd geschreven.

Door het aansluitend spelen van het reuze spannende spel 'Het Geheimzinnige Handschrift', dat door het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven is ontwikkeld, leren de leerlingen goed kijken naar beeldschone middeleeuwse manuscripten die opvallen door het kleurgebruik en hun details. En welk groepje kan het beste de mysterieuze, oude handschriften ontcijferen?

Les 3. Reflecterende, verwerkende les op school: 'Wie schrijft, die blijft!'

Inhoud les 3

- Kort klassikaal reflecteren van de afgelopen twee lessen (ca. 15 min.)
- Maken van verlucht manuscript of oorkonde (ca. 45 min.)
- Gezamenlijk bekijken van de eigen manuscripten en oorkonden (ca. 15 min.)

Benodigdheden

- Werkbladen voor de leerlingen
- Kleurpotloden

Lesomschrijving

Dit is de derde les waarin de lessen 1 en 2 worden gereflecteerd. Als u nog eens wilt lezen wat de leerlingen in les 2 in het archief hebben behandeld, dan kunt u de archievenhandleiding erbij pakken. Deze staat op de volgende website: www.donb.nl/educatie. Bedenk dat het helemaal niet erg is als leerlingen in de verschillende lessen een overlap hebben. Herhaling is immers de moeder van het leren.

Uit onderzoek blijkt telkens weer dat reflectie het leereffect bij kinderen vergroot. Maak daarom tijd vrij om te reflecteren. Afhankelijk van het niveau van de leerlingen zal de reflectie verschillen:

- zijn de leerlingen nog bezig op het niveau van zelfontwikkeling, met het zich durven uitdrukken?
- of kunnen ze al reflecteren op het proces en de inhoud van wat ze gedaan hebben?

Als leidraad staan hieronder enkele suggesties die u kunt gebruiken om te reflecteren. Werk toe naar de verwerkingsopdracht. U kunt bijvoorbeeld de volgende vragen stellen:

- Wat gebeurde er in het verhaal uit de eerste les?
- Wie vond het archiefbezoek leuk?
Zou je nog eens een archief willen bezoeken? Aan enkele kinderen vragen wat er leuk was aan het bezoek.
- Wie vond het niet zo leuk? Waarom?
- Was er iets wat je helemaal niet had verwacht? Is je iets opgevallen?
- Wat heb je geleerd?
- Heeft iemand iets gezien dat niet is behandeld, maar daarover wel meer te weten had willen komen?
- Wie vond het lang genoeg duren?
- Zou je dit nog eens willen doen? Waarom wel? Waarom niet?
- Wie kan er vertellen wat een manuscript is? En wat een oorkonde? Hoe zien ze eruit? Wat zijn de verschillen? Denk aan het verhaal en de oorkonden die we in het archief hebben gezien.

TIP Neem les 3 eerst voor uzelf helemaal door voordat u ermee gaat werken met de klas. Leg voordat de klas ermee aan de slag gaat alles klaar.

Maken van manuscript of oorkonde

Laat de leerlingen individueel verbeelden wat ze hebben ervaren of geleerd. Er wordt nu dus niet meer gewerkt in groepjes en er is ook geen sprake meer van een competitie. Kinderen vinden competitie in een groepje leuk, maar niet bij individuele opdrachten.

De verwerkingsopdracht waarmee de leerlingen aan de slag gaan, staat op het werkblad dat de leerlingen in het archief hebben ontvangen. Ze mogen kiezen welk blad ze gaan afmaken: het verluchte manuscript of de oorkonde. In beide gevallen gaan de leerlingen een verhaal schrijven over een rare, leuke of bijzondere gebeurtenis uit hun eigen leven die belangrijk is om te onthouden voor later. Ze mogen het verhaal sterker maken. Dat gebeurt in het echt namelijk ook. Laat ze er dus lekker op los fantaseren!

De leerlingen die hebben gekozen voor een verlucht **manuscript**, maken van de eerste letter van het verhaal een tekeningetje. In het grote vlak in het midden schrijven ze hun verhaal op. Daaromheen worden allemaal tekeningetjes gemaakt die met het verhaal te maken hebben.

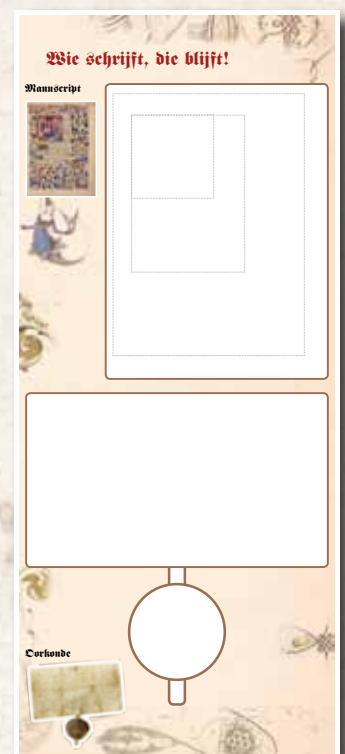
De leerlingen die aan de slag gaan met de **oorkonde**, schrijven hun verhaal op het vel in lange zinnen (dus over de volle breedte). Laat de leerlingen eventueel eerst hulplijntjes trekken, zodat ze mooi recht kunnen schrijven. Dat deden ze in de Middeleeuwen ook! In het zegel maken ze vervolgens in het rond een stripverhaal. Het stripverhaal moet zichtbaar maken waar het verhaal over gaat.

En natuurlijk ondertekenen alle leerlingen dit fraais met de eigen naam in geheimschrift (zie geheimschrift in les 2) of met hun zelfontworpen signet (uit les 1)! Zijn er leerlingen die lekker eigenwijs ondertekenen met een kruisje?

Gezamenlijk bekijken

Sluit deze lessenreeks af met het gezamenlijk bekijken van de zelfgemaakte manuscripten en oorkonden. Laat eventueel een paar kinderen hun verhaal voorlezen. Voorzie de werkstukjes van opbouwende kritiek. Wat valt op? Hebben de leerlingen oude en moderne letters afgewisseld? Of hebben ze misschien alles in geheimschrift geschreven? En kunnen ze dat zelf goed lezen? Passen de tekeningen bij het verhaal? Is er mooi recht geschreven (oorkonde)? Is het hele blad gebruikt?

TIP Laat de leerlingen eerst hun verhaal in klad schrijven en daarna pas op het werkblad.

Wie schrijft, die blijft!

'Wie schrijft, die blijft', wat is dat eigenlijk toch een raar spreekwoord.

Ze zeggen het wel eens als je een kaartspel of zo speelt waarbij je zelf de stand moet bijhouden. Degene die het opschrijft zou vals kunnen spelen om te winnen. Dat is natuurlijk onzin, want jullie spelen nooit vals.

Nee, het spreekwoord bedoelt dat wie belangrijke zaken opschrijft, niet zo snel in de problemen komt als wie dat vergeet te doen. Ook dat lijkt onzin, want als jij met je ouders afspreekt dat je elke week je kamer opruimt, dan maakt het niet uit of je die afspraak opschrijft of niet. Je vergeet toch je kamer op te ruimen en krijgt dan van je moeder op je donder.

Toch hebben jullie ook allemaal voordeel van het feit dat er op tijd het een en ander wordt opgeschreven. Als je juf of meester zich alle cijfers van de klas in het geheugen zou moeten prenten, dan gaat er gegarandeerd een keer iets mis. Stel je voor dat ze je laten zitten, omdat ze denken dat je onvoldoendes voor taal en rekenen hebt, terwijl je hartstikke goed bent.

Nee, het is maar goed dat ze alle cijfers netjes bij elkaar opschrijven. Dan kun jij lekker naar de volgende klas. Toch?

Wie schrijft, die blijft. Dat geldt zeker voor mij, want ik ben schrijver. Over honderd jaar lezen jullie achterkleinkinderen nog mijn boeken. Dus ik blijf!

Het is heerlijk om schrijver te zijn. Je komt je boeken tegen in winkels en bibliotheken, en je naam op internet. Je kunt al je fantasieën delen met je lezers, zelfs de meest maffe hersenspinsels. En je mag zelf bepalen waar je over schrijft.

Als kind wilde ik al alles weten over Romeinen, ridders en de Tweede Wereldoorlog. Door te lezen over onze voorouders wilde ik ontdekken waar we vandaan komen en hoe we geworden zijn wie we vandaag de dag zijn.

Nu schrijf ik de boeken die ik toen had willen lezen!

Ik hoef vaak niet eens de deur uit om onderzoek te doen voor mijn verhalen. Ik kruip in een hoekje met een boekje of ik surf van de ene informatieve website naar de andere. En als ik dan genoeg over mijn onderwerp gelezen heb, giet ik er het sausje van mijn eigen fantasie overheen. Dat gebeurt allemaal vanaf een en dezelfde stoel.

Daar prijs ik mezelf gelukkig mee, want ik weet door al mijn speurtochten door het verleden donders goed dat mijn voorgangers het niet zo gemakkelijk hadden. Schrijvers in de Middeleeuwen moesten vaak hun eigen pennen en inkt maken. Het perkament waar ze op schreven was erg kostbaar, dus ze moesten heel goed nadenken wat ze wilden schrijven, anders konden ze met een paar woorden een heel vel perkament waardeloos maken. Boekwinkels waren er niet en in de paar bibliotheken in het land stonden meestal niet meer dan enkele tientallen boeken. Het is dan ook niet vreemd dat maar heel weinig mensen in de Middeleeuwen konden lezen.

Niet dat de middeleeuwen daar erg ongelukkig onder waren. Zo was het immers altijd al geweest. Bovendien hadden ze iets waar jullie meester of juf jaloers op zal zijn: een ijzersterk geheugen. Ze kenden de verhalen van hun opa's en oma's uit hun hoofd. Wat belangrijk was om te onthouden, zat stevig in hun geheugen verankerd. En wat niet zo belangrijk was... dat onthielden ze meestal ook. Zo goed was hun geheugen.

Toch kwamen er steeds meer mensen die konden lezen en schrijven. Waren de mensen aan het begin van de Middeleeuwen, rond het jaar 500, bijna vergeten hoe dat moest, in het jaar 1000 liep in elk van de honderden kloosters in Europa wel een aantal monniken rond die in het Latijn – de taal van de kerk – boeken schreven en kopieerden. Nog weer 200 - 300 jaar later leerden ook buiten de kerken en kloosters steeds meer mensen lezen en schrijven. Niet enkel meer in het Latijn, maar ook in hun eigen Nederlandse dialecten.

Ze schreven niet alleen hun geschiedenis, hun verhalen en hun dromen op, maar ook bijvoorbeeld afspraken over de schenking van grond en huizen, testamenten en doodgewone recepten voor soep.

Het is dan ook niet vreemd dat we veel meer van die latere Middeleeuwen afweten dan van de eeuwen daarvoor. Aan al die ijverige monniken en andere schrijvers danken we de boeken en oorkonden waaruit wij kunnen afleiden hoe hun wereld er uit moet hebben gezien. Zo zie je maar, ook voor die middeleeuwse geldt: wie schrijft, die blijft.

We zijn erg zuinig op hun teksten. Niet alleen op de dure handschriften vol kleurrijke plaatjes, maar ook op de wat saaier boeken en oorkonden.

We bewaren ze in zwaarbeveiligde archieven en bibliotheken, zodat de mensen over 700 jaar ook nog kunnen ontdekken hoe de mensheid zich ontwikkeld heeft. Hopelijk wordt er in die archieven en bibliotheken ook een plekje voor mijn boeken ingeruimd. Want wie wil er nou niet in de herinnering blijven leven?

Onthoud mijn naam: Gerard Sonnemans.

En jullie? Je weet het nu: wie schrijft, die blijft. Begin maar vast met het schrijven van je eerste boek!

Leesboeken en informatieve boeken over de Middeleeuwen

Thea Beckman

Kruistocht in spijkerbroek (Lemniscaat, 2005) (12+)

Eveline Bergwerf

Waldemar, schildknaap van Grimbergen

(Hertog, 2005) (12+)

Ines van Bokhoven

Verraad! De wraak van de graaf (Mozaiek, 2007) (12+)

Brigitte Coppin

Arno in de ridderburcht (Clavis/Biblion, 2005) (10+)

Arend van Dam

Schildknaap op het Muiderslot

(Leopold, 2006) (10+)

Wim Daniëls

Over Nederlands gesproken: Het verhaal van onze taal

(Kluitman, 2007) (info 10+)

Arend van Dam

De ontvoerde prinses (Zwijsen, 2003) (10+)

Arend van Dam

Ridderfeest op het Muiderslot

(Leopold, 2007) (8+)

Arend van Dam

**Lang geleden...De geschiedenis van Nederland in
50 voorleesverhalen**

(Van Holkema & Warendorf, 2010) (8+)

Luc Descamps

Aanvallen! Ridders (Schotens Books2 Secundair, 2010) (9+)

Theo en Marianne Hoogstraaten

De honden van graaf Floris (Delubas, 2009) (10+)

Siebe Huizinga

Relikwie van het kwaad (De Fontein, 2010) (12+)

Henk Koesveld

Het geheim van de tempelridder (De Vuurbaak, 2006) (11+)

Agave Kruijssen

Floris (Lannoo, 2006) (11+)

Hans Kuyper e.a.

Het geheim van het spookrijm

(Leopold, 2008) (8+)

Joke van Leeuwen

Waarom een buitenboordmotor eenzaam is (info 10+)

Martine Letterie

Berend en de roofridders (Leopold, 2009) (8+)

Martine Letterie

De gevaarlijke voorspelling (Leopold, 2009) (9+)

Charlie May

Reinaert de vos... gerapt (Holland, 2008) (12+)

Deborah Murrell

Mijn eerste boek over ridders en kastelen

(Gottmer, 2006) (info 10+)

Hans Petermeijer

Raven in de lucht (Zwijsen, 2004) (9+)

Jean-Claude van Rijckehem en Pat van Beirs

Jonkvrouw (Clavis, 2005) (13+)

Katharina Smeyers

Schapenvellen en ganzenveren.

Het verhaal van het middeleeuwse boek

(Allmedia, 1999) (info 12+)

Gerard Sonnemans

Mannen van staal (Boom, 2000) (info 10+)

Gerard Sonnemans

Ridders in een notedop (Van Goor, 2006)

(info 10+)

Philip Steele

Het beste boek over ridders en kastelen

(Gottmer, 2006) (info 10+)

Dugald Steer

Van schildknaap tot ridder (Van Goor, 2007)

(info 10+)

David Stewart

Ten aanval! Het leven van een middeleeuws ridder

(Callenbach, 2008) (info 10+)

Sam Taplin

Handboek voor ridders (Kluitman, 2006) (10+)

Nico Voskamp

De ivoren dolk (De Fontein, 2009) (10+)

Floortje Zwigtmann

Spelregels (De Fontein, 2003) (13+)

Bronvermelding

Verluchte manuscripten werkbladen, archievenhandleiding en spel 'Het Geheimzinnige Handschrift'

Hanno Wijsman, Handschriften voor het hertogendom. De mooiste verluchte manuscripten van Brabantse hertogen, edellieden, kloosterlingen en stedelingen (Alphen aan de Maas 2006)

Woord 'molen'

Algemeen Rijksarchief Brussel
A.f.v.M-W, folio 909

Afbeelding signet

Bernheze, abdij van Berne
Abdijarchief
inv. nr. IID4

Afbeelding oorkonde met twee zegels

Grave, Verzorgingshuis Maaszicht
archieff Sint-Catharinagasthuis Grave, inv.nr. 1180.
oorkonde d.d. 1303.06.28

Afbeelding scriptores

El Escorial, Bibliotheca del Monasterio
Libros del ajedrez, dados y tablas, 1283, T. I, 6, folio 1v.

Woorden 'zegels' en 'orkonde'

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
Archief schepenbank Oirschot, inv.nr. 387

Afbeelding charter met zegel

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
Archief Gemeentebestuur Nuenen 1300-1935
inv.nr. 101, B 68

Woord 'Gijsbert'

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
Schepenbank Oirschot, inv.nr. 2421, folio 43

Afbeelding verschillende handschriften

Regionaal Historisch Centrum Eindhoven
Archief schepenbank Oirschot, inv.nr. 2421,
folio 153

Het plaatje van het schoonschrapen van perkament

Staatsbibliotheek Bamberg
Ms. Patr. 5, folio 1v

Afbeelding zegel hertog Jan I van Brabant

Stadsarchief 's-Hertogenbosch
Verzameling Charters en Privilegiën, inv. nr. 13
Foto: Stadsarchief 's-Hertogenbosch/Jac. Biemans

Het plaatje van de molen

Vieil Rentier d'Audenarde
Koninklijke Bibliotheek Brussel
Handschriftenafdeling, hs. 1175, folio 15r

© 2010, Stichting Brabantse Bronnen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het educatieve programma 'Wie schrijft, die blijft!' is met de grootste zorg samengesteld. Voor zover mogelijk zijn alle auteursrechten volgens de wettelijke bepalingen geregeld. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Dit project is tot stand gekomen met financiële steun van de Provincie Noord-Brabant, Streekraad Het Groene Woud De Meierij, Stichting Streekrekening Het Groene Woud, Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Brabantse Netwerk Bibliotheek en Cubiss.

Dit project 'Wie schrijft, die blijft!' is ontwikkeld in opdracht van de Stichting Brabantse Bronnen door het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven en Cubiss.

Lesmaterialen en lesideeën:

Ivonne Lipsch (www.rhc-eindhoven.nl),
José Peijen (www.cubiss.nl) en
Gerard Sonnemans (www.gerardsonnemans.nl)

Wetenschappelijke adviezen:

dr. Geertrui Van Syngel (Stichting Brabantse Bronnen /
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, www.inghist.nl)

Uitgave:

Stichting Brabantse Bronnen (www.donb.nl)

Ontwerp:

Coppen Communications+marketing
(www.coppencm.nl)

Druk:

Drukkerij Valkenstadt (www.valkenstadt.nl)

